

ΝΟΣΤΑΛΓΙΑ ΚΑΙ Η «ΠΑΛΑΙΑ ΠΟΛΗ»

Αναπαραστάσεις του χρόνου και ο χρόνος της αναπαραστάσεως¹

Δρ Πηνελόπη Παπαλία

Τμήμα Πολιτισμικής Ανθρωπολογίας (University of Michigan), M.A.

*Nostalgia, it can be said, is universal and persistent;
only other men's nostalgias offend.*

Raymond Williams, *The Country and the City*²

Η νοσταλγία, παρόλο που για πολλούς είναι συναίσθημα αφελές και ασήμα-
το, για τον άνθρωπο που τη νιώθει είναι ένας από τους πειστικότερους τρόπους
με τους οποίους βιώνει το χρόνο.

Στα τριάντα σχεδόν χρόνια που έχουν περάσει από τότε που ο Άγγλος κριτι-
κός της λογοτεχνίας Raymond Williams έκανε την παραπάνω διαπίστωση, οι μορ-
φές και οι τρόποι εκφοράς της νοσταλγίας έχουν πολλαπλασιασθεί. Στην Αμερική
και στην Ευρώπη, η νοσταλγία για τη μόδα και τους “ευγενείς” τρόπους των
αποικιοκρατών άρχισε να εκδηλώνεται μετά την κατάρρευση της αποικιοκρατίας³.
Ακόμη και η κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού και η απότομη ένταξη του
ανατολικού μπλοκ στην παγκόσμια ελεύθερη οικονομία έχουν δημιουργήσει στις
αντίστοιχες χώρες νοσταλγία για το παλαιό καθεστώς⁴. Καθώς οι επιφυλάξεις για
την τεχνολογία και την πρόοδο αυξάνονται, φαίνεται να γοητεύει περισσότερο το
παρελθόν παρά το μέλλον⁵. Ως θέαμα, χόμπι και ουτοπία – το παρελθόν στις μέ-
ρες μας συνιστά αντικείμενο επιθυμίας και εμπορεύσιμο προϊόν⁶.

Στην Ελλάδα, τη δεκαετία του 1990 παρατηρήθηκε ένα κύμα νοσταλγίας, που
μάλιστα φαίνεται να δυναμώνει παρά να ελαττώνεται. Τα ράφια των βιβλιοπωλεί-
ων είναι γεμάτα τοπικές ιστοριογραφίες, φωτογραφικά λευκώματα, απομνημο-
νεύματα και ανατυπώσεις παλαιών βιβλίων, ενώ παλιά κτήρια και εργοστάσια
ανακαινίζονται και φωταγωγούνται επιδεικτικά. Η νοσταλγία εκδηλώνεται σε πολ-
λές καθημερινές πρακτικές, από φιλικές συζητήσεις και διακοσμήσεις σπιτιών
έως την συγγραφή βιβλίων και την συγκρότηση προσωπικών αρχείων και συλλο-
γών. Το “χωριό” δεν κατέχει αποκλειστική θέση στις νοσταλγικές αναζητήσεις
των Ελλήνων: η πόλη του πρώτου μισού του αιώνα έχει αποκτήσει ιδιαίτερο ιστο-
ρικό ενδιαφέρον. Αυτό το άρθρο εξετάζει την αναπαράσταση της “παλαιάς πό-
λης” του Βόλου μέσα από τοπικές πρακτικές ανατύπωσης κειμένων και εικόνων
(ιστοριογραφίες, φωτογραφίες, Τύπος).

Η νοσταλγία πάντα ενδιαφέρει την κοινωνική ανάλυση γιατί, μέσα από ένα λό-
γο για χαμένους χρόνους, “σχολιάζει” σημερινούς οικονομικούς και κοινωνικούς
μετασχηματισμούς⁷.

Καΐκια στο λιμάνι του Βόλου. Φωτογραφία του 1940. Αρχείο Ζημέρη.

Η ιστορικότητα της νοσταλγίας

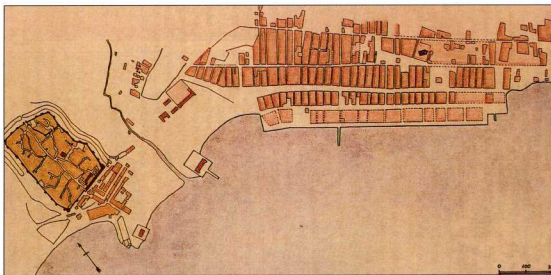
Η νοσταλγία είναι η κατεξοχήν "ασθένεια" της νεοτερικότητας. Για πρώτη φορά εμφανίστηκε ως ιατρικός όρος τον 17ο αιώνα στην Ευρώπη, και επί πολλά χρόνια αντιμετωπιζόταν ως θανατηφόρα και μεταδοτική νόσος⁸. Αργότερα, με τη συγκρότηση των εθνών-κρατών της Ευρώπης, την εκβιομηχάνιση και τον αποικισμό, το φαινόμενο έλαβε μεγαλύτερες διαστάσεις. Πολλοί από τους "ασθενείς" ήταν απλοί, συχνά φτωχοί άνθρωποι, για παράδειγμα στρατιώτες ή οικιακές βοηθοί, που στην πορεία αυτών των εξελίξεων εκποτίστηκαν. Τις δεκαετίες του 1820 και του 1830 η νοσταλγία υπήρξε πολυσυζητημένο ιατρικό θέμα στην Ευρώπη και παρέμενε αντικείμενο ιατρικού ενδιαφέροντος έως τη δεκαετία του 1870, οπότε η υστερία ανέτelle ως διάδοχος ψυχοσωματικής ασθένειας. Η εξεφάνισή της από την ιατρική βιβλιογραφία, όμως, δεν σημαίνει και την εξαφάνισή της ίδιας της νοσταλγίας. Στο εξής αποτελούσε απλώς μια κοινή κατάσταση, ίσως και φυσιολογική έκφραση επιθυμίας⁹. Μέσα από μια διαδικασία μεταλλαγής, η νοσταλγία φαίνεται να κατέχει θέση «σιωπηλή, αλλά διάχυτη» στην ψυχαναλυτική σκέψη, σε βασικές έννοιες, όπως «καθήλωση» και «παλινδρόμηση»¹⁰.

Η νοσταλγία αποτελεί ιδιαίτερη αντίληψη για τον χρόνο. Πρώτον, ο χρόνος συνδέεται άρρηκτα με το χώρο. Στην πρώτη φάση της ιστορίας της νοσταλγίας ο χώρος αυτός ήταν, στην κυριολεξία, ο τόπος καταγωγής του "ασθενούς". Με την πάροδο του χρόνου, όμως, η νοσταλγία συνδέθηκε και με τη ρομαντική, πιο

αφηρημένη και μεταφυσική, έννοια της πατρίδας¹¹. Δεύτερον, ο χρόνος νοείται πάντα διττός, το παρελθόν βιώνεται μέσα από το παρόν. Η γλυκόπικρη γεύση της νοσταλγίας σχετίζεται με την αίσθηση της οριστικής απώλειας, αλλά ταυτόχρονα και με τη δυναμική αναβίωση του παρελθόντος στη φαντασία. Τρίτον, αυτό που ενδιαφέρει είναι ο ίδιος ο χρόνος. Τα ίχνη ενός χαμένου κόσμου (φωτογραφίες, κτήρια, τραγούδια, ερείπια) προκαλούν νοσταλγία όχι ως πιστά τεκμήρια ενός συγκεκριμένου παρελθόντος, αλλά ως σημάδια του ίδιου του *πέρασματος* του χρόνου¹².

Παρόλο που δεν σέβεται τον χρόνο ως ιστορία, η νοσταλγία δια φωτίζει την ιστορία, ιδιαίτερα την ιστορία του καπιταλισμού. Για τον R. Williams, η νοσταλγία εντοπίζεται στην αντίθεση "ύπαιθρος" - "πόλη", η οποία μοιάζει αμετάβλητη ανά τους αιώνες. Η "ύπαιθρος", ως αντικείμενο της νοσταλγίας, εκφράζεται μέσα από ποιήματα, όπως κοινότητα, αυθόρμητες και γνησιές κοινωνικές σχέσεις, αλληλεγγύη και απλότητα, ομορφιά της φύσης και της παιδικής ηλικίας, σε σύγκριση με την αποξένωση, την επιτήδευση, την ασχμία, την ατέλειωτη και άσκοπη κίνηση της πόλης ή και της ενήλικης ζωής. Ο Williams, αναλύοντας προσεκτικά την αγγλική λογοτεχνική παράδοση, παρατηρεί ότι, στην πραγματικότητα, υπήρξαν πάρα πολλές "νοσταλγίες". Οι αναφορές στην εκάστοτε "χρυσή εποχή" ποικίλλουν κάθε φορά, ανάλογα με τις κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες¹³. Σε ορισμένες περιπτώσεις η νοσταλγία εκφράζει ριζοσπαστικές και αυτοπικές θεωρήσεις για την κοινωνία και ασκεί κριτική κατά του καπιτα-

«Νέα» και «Παλιά»:
Το Κάστρο, τα «Παλιά»
και η «Νέα Πόλις» του Βόλου
ως το 1881.

σμού. Ακόμα πιο συχνά έχει χρησιμοποιηθεί από τον συντηρητικό λόγο για την ιδιοκτησία και την ιθαγένεια.

Για τον Williams αυτή η εξιδανίκευση της υπαίθρου προέρχεται από την λανθασμένη ταύτιση του καπιταλισμού με την πόλη. Επισημαίνει ότι καπιταλιστικές δομές διαμορφώθηκαν και στην υπαίθρο, και ότι έως το τέλος του 18ου αιώνα η αγροτική και η βιομηχανική παραγωγή ήταν ήδη συνδεδεμένες στην Αγγλία¹⁴. Η ίδια αντίθεση «υπαίθρου» - «πόλης» επεκτείνεται, για να περιγραφούν οι αποικιακές ή νεο-αποικιακές σχέσεις του «κέντρου» με την «περιφέρεια», με αποτέλεσμα ο καπιταλισμός και η νεοτερικότητα να φαίνεται ότι «φτάνουν» στην «περιφέρεια» από το κέντρο¹⁵. Έτσι, η ανθρωπολογία συχνά λειτουργούσε ως νοσταλγικός λόγος για την «παραδοσιακή» κοινωνία, η οποία «πάντα» φαίνεται ότι βρισκόταν στο κατώφλι της νεοτερικότητας τη στιγμή που έφτανε ο ανθρωπολόγος για να την μελετήσει.

Χαρακτηριστικός άξονας της νοσταλγίας για την υπαίθρο είναι η έννοια του χρόνου όπως βιώνεται εκεί (συνήθως κυκλικός, καθιερωμέ-

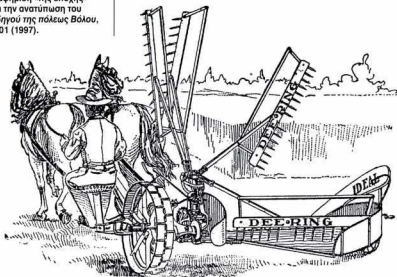
νος, επαναλαμβανόμενος), και ο οποίος διαφέρει από τον χρόνο του ανθρώπου της πόλης (γραμμικός, κατευθυνόμενος, ιστορικός, προοδευτικός). Όπως εξηγεί ο ανθρωπολόγος Johannes Fabian στο βιβλίο του *Time and the Other*, ο χρόνος, μαζί με το χώρο, αποτέλεσαν σημαντικά εργαλεία στην κατασκευή τόσο του «Άλλου» όσο και του ανθρωπολογικού «Εαυτού»¹⁶. Όταν ο αναλυτής τοποθετεί τον εαυτό του στον «κανονικό» χρόνο και τους πληροφορητές σε χρόνο διαφορετικό, δημιουργεί μια πλασματική απόσταση μεταξύ του εαυτού του και των πληροφορητών του, αγνοώντας την κοινή χρονική – αλλά και πολιτική και οικονομική – πραγματικότητα που τους ενώνει. Συχνά, μέσα από μια επίμονη αναζήτηση της αυθεντικότητας, η ανθρωπολογία¹⁷ προβάλλει τα νοσταλγικά οράματα των αναλυτών της στην ελληνική υπαίθρο¹⁸. Μια πιο τελεόλογη προσέγγιση θα αποτελούσε η εξέταση του τρόπου με τον οποίο η νοσταλγία εκφράζεται από τους ίδιους τους Έλληνες.

Η πόλη ως χώρος της νοσταλγίας

Στο τέλος του βιβλίου του ο Williams επιστημαίνει ότι ο ίδιος λόγος που χρησιμοποιήθηκε για να περιγράψει τη μεταμόρφωση και την καταστροφή της υπαίθρου – απώλεια της κοινότητας, της αλληλεγγύης και της αισθητικής αρμονίας – είχε ήδη αρχίσει να χρησιμοποιείται για την περιγραφή της πόλης τη δεκαετία του 1970. Με την ραγδαία ασηβιομηχανία των δυτικών κρατών που άρχισε τότε, το πρόσφατο παρελθόν της πόλης – ως σύμβολο μιας πρώιμης μορφής καπιταλισμού – αποτελούσε και αυτό αντικείμενο νοσταλγίας.

Στην Ελλάδα, από τα μέσα της δεκαετίας του 1980, αλλά ιδιαίτερα κατά τη δεκαετία του 1990, υπάρχει μια αξιοσημείωτη αύξηση των εκδόσεων βιβλίων (απομνημονεύματα, ερασιτεχνικές ιστοριογραφίες, λευκώματα) για πόλεις ή για γετονίες της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, κυρίως στο τέλος του 19ου αιώνα και το πρώτο μισό του 20ού. Στο επίπεδο της τοπικής ιστοριογραφίας έχει γίνει μια μεταστροφή ενδιαφέροντος

Διαφήμιση «της εποχής»
για την ανάπτυξη του
Οδηγού της πόλεως Βόλου,
1901 (1997).

από την Επανάσταση και τους τοπικούς ήρωες στην ιστορία της αστικής ζωής και τις σημαντικές προσωπικότητες του τόπου (πολιτικούς, εκπαιδευτικούς, συγγραφείς). Τη θέση της λαογραφίας και της παράδοσης καταλαμβάνει ένα καινούργιο ενδιαφέρον για τον "πολιτισμό", με την ευρωπαϊκή έννοια του όρου. Έτσι, στο επίπεδο της αρχιτεκτονικής, το νεοκλασικό – κάποτε σύμβολο ιδεολογικού αποικισμού της Ελλάδας από τη Δύση – έχει μεταβληθεί σε κατεξοχήν σύμβολο του νεότερου ελληνισμού¹⁹.

Αυτές οι τάσεις εμφανίζονται πολύ καθαρά στην περίπτωση της πόλης του Βόλου, η οποία έως πρόσφατα δεν αποτελούσε καν θέμα ιστορικού ενδιαφέροντος σε σύγκριση με το γειτονικό Πήλιο. Στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια το "βουνό" με τα χωριά του συστούσε για πολλούς σύμβολο ελληνικότητας. Επίσης, για τους αριστερούς, το βουνό (ως πατρίδα της λαϊκής τέχνης και της ελληνικής παράδοσης) τροφοδοτούσε μια αντι-ιμπεριαλιστική και αντικαπιταλιστική στάση και συμβόλιζε την απαγορευμένη τότε ιστορία του "αντάρτικου"²⁰. Την εποχή που ακολούθησε την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού, όμως, παρατηρούμε ένα καινούργιο ενδιαφέρον για τη διαμόρφωση της νεοελληνικής πόλης του 19ου αιώνα και τα ευρωπαϊκά οράματα των "ιδρυτών" της. Η απότομη αποβιομηχάνιση της πόλης του Βόλου στην αρχή της δεκαετίας του 1980, και η οικονομική κρίση που αυτή προκάλεσε, προξένησε σε πολλούς Βολιώτες ένα αίσθημα ρήξης με ένα ακμαίο οικονομικό παρελθόν – ακριβώς το είδος ρήξης που δημιουργεί μια δυνατή αίσθηση νοσταλγίας²¹.

Ο δήμος του Βόλου έχει αγκαλιάσει αυτή

την έκφραση νοσταλγίας, προωθώντας τους δικούς του πρακτικούς πολιτικούς στόχους. Όπως υποστηρίζει ο David Harvey, μετά τις οικονομικές κρίσεις του 1970 παρατηρείται η εμφάνιση του μοντέλου της "επιχειρηματικής πόλης". Οι πόλεις ανταγωνίζονται μεταξύ τους σε ένα παγκόσμιο, όχι εθνικό, επίπεδο για την προσέλκυση επενδύτων, τουριστών, καταναλωτών. Η "ιστορία" – η οποία εκτίθεται στις "ιστορικές περιοχές", δηλαδή σε μουσεία, αλλά συχνά και σε εμπορικά κέντρα εγκαθιδρυμένα σε αποκατεστημένα κτήρια, βιομηχανίες, αποθήκες και λιμάνια – έχει αποδειχθεί αποτελεσματικό εργαλείο του "μάρκετινγκ"²². Σε ένα δήμο ο οποίος σήμερα οφείλει να λειτουργήσει ως επιχειρηματίας για να επιβιώσει, η μυθολογία των επιχειρηματιών της πόλης, που χρηματοδοτούσαν πολλά δημόσια έργα στην αρχή του αιώνα, δεν μπορεί παρά να νοσηθεί²³. Στον πρόλογο της έκδοσης του ανέκδοτου έως τότε χειρογράφου του Δημήτριου Τσιτσού (1860-1939), *Η Ιστορία του Βόλου*, ο τότε δήμαρχος της πόλης, Δημήτριος Πτωιώρης, περιγράφει το βιβλίο ως

«...ντοκουμέντο ενδεικτικό της νοστροπίας αυτών που έχτισαν τη Νέα Πόλη του Βόλου και της έδωσαν σημαντική οικονομική, τεχνολογική και πολεοδομική ανάπτυξη στις τελευταίες δεκαετίες του περασμένου αιώνα και στις πρώτες δεκαετίες του αιώνα μας των ανθρώπων που δημιούργησαν, αυτοσχεδιάζοντας, το πλαίσιο και τα πρότυπα του ιδιόμορφου βολιώτικου αστισμού, με αυτόνομο κώδικα αστικής συμπεριφοράς.»

Η χρήση της λέξης "ντοκουμέντο" από το δή-

Σχολική «τάξη» σε μια παλιά, ανατυπωμένη φωτογραφία.

μαρχο είναι αποκαλυπτική. Η σημερινή αξία του κειμένου δεν έγκειται στις ξεπερασμένες αναλύσεις του συγγραφέα της αρχαίας ιστορίας της περιοχής²⁵, αλλά στο γεγονός ότι αποτελεί δείγμα του "ιδιόμορφου βολιώτικου αστισμού". Η ίδρυση της υποδομής της σύγχρονης πόλης (πολεοδομία, σιδηρόδρομος, ύδρευση, βιομηχανία, εκπαίδευση κτλ.), την οποία πραγματεύεται στα τελευταία του κεφάλαια, έχει αποτελέσει το αντικείμενο ιστορικών συγγραμμάτων των τοπικών ιστοριοδιφών, αλλά και του ίδιου του δήμου, μέσω του νεοσύστατου Δημοτικού Κέντρου Ιστορίας (Δ.Η.Κ.)²⁶.

Σε αντίθεση με τη νοσταλγία για το χωριό, η νοσταλγία για την πόλη δεν αναπαριστά την επιθυμία διαφυγής από τον καπιταλισμό, αλλά δέος για τις ρίζες και τις πρώτες μορφές του.

Ανατυπώσεις: Ορίζοντας την "Παλαιά Πόλη"

Ο Βόλος είνε η αληθής πόλις των μυρμήκων και των καστώνων, είνε πόλις προχωρούσα δι' αλμάτων, είνε ο μοναδικός λιμήν της πολυτρόφου Θεσσαλίας, το κεντρικόν αυτής εμπορείου, η κανονικώτερα, ωραιώτερα και καινούργεστερα αυτής πόλις.

Οδηγός της Πόλεως Βόλου του Νομού Μαγνησίας, 1901. Ανατύπωση 1997.

Οι νέες εκδόσεις πανομοιότυπων²⁷ παλαιών τοπικών ιστοριογραφιών – το ανάλογο, θα μπορούσαμε να πούμε, της αποκατάστασης παλαιών κτιρίων, αποθηκών και εργοστασίων της πόλης – είναι ένας από τους τρόπους με τους οποίους η παλιά εμπορική πόλη ανασύρεται και πάλι στην επιφάνεια. Τα βιβλία αυτά δεν προσφέρουν μόνο απολαυστικές (και συνήθως κολακευτικές) περιγραφές της πόλης, αλλά με την "φωτογραφική" αναπαραγωγή των σελιδιών τους, με τα στοιχεία και την όλη τυπογραφική

εμφάνιση της εποχής τους, αποτελούν καθ' εαυτά αντικείμενα-αντίκες". Η ανατύπωση τους, βέβαια, πρέπει να θεωρηθεί όχι τόσο "αναπαλαιώση", όσο μια σύγχρονη ερμηνεία των κειμένων.

Η εξέταση της ιστοριογραφικής βιβλιογραφίας του Βόλου μάς δείχνει ότι η νοσταλγία για τον "παλιό" Βόλο δεν είναι καινούργιο φαινόμενο. Η νοσταλγία για την "ίδρυση" της νεοελληνικής πόλης του Βόλου εκδηλώθηκε για πρώτη φορά τη δεκαετία του 1930 σε βιβλία όπως το: *Χρονικά του Βόλου*, που γράφτηκε το 1934 από έναν τοπικό δημοσιογράφο, τον Αθω Τριγκώνη (1907-1942), και ξαναεκδόθηκε από έναν πολιτιστικό σύλλογο το 1987. Παρόμοια είναι η περίπτωση των *Βολιώτικων Αναμνήσεων*, μια σειρά άρθρων του Νικόλαου Γάτσου (1864-1934), δικηγόρου, πολιτικού, και μέλους "παλιάς" οικογένειας του Βόλου. Πρόσφατα τα άρθρα αυτά συγκεντρώθηκαν και εκδόθηκαν από το Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας της πόλης.

Αυτός ο πρώτος "παλιός Βόλος" οριοθετείται στα μέσα του 19ου αιώνα και οι "παλαιοί Βολιώτες" ήταν οι πρώτοι Έλληνες κάτοικοι της πόλης, κυρίως οι Πηλιορείτες. Όπως περιγράφει ο Τριγκώνης, οι "πρωτοπόροι" αυτοί διαμόρφωσαν ένα ευρωπαϊκό περιβάλλον – τις πρώτες συναυλίες, θεατρικές παραστάσεις, βεγγέρες, ακόμη και "θαλάσσια λουτρά" – στα όρια ενός προσιτού ακόμη ανατολίτικου κόσμου. Για τον Τριγκώνη, τα ίχνη του παρελθόντος που τον συγκινούν και τον οδηγούν σε νοσταλγικές σκέψεις βρίσκονται στον χώρο του οθωμανικού κάστρου της πόλης – ή, ακριβέστερα, στα απομεινάρια του, μετά την πολεοδομική "αναβάθμιση" που είχε πραγματοποιηθεί μερικές δεκαετίες πριν:

«Δεν είναι μου φαίνεται δύσκολο, άμα κλείσουμε τα μάτια, να φανταστούμε τι και πώς εΐτανε ο Βόλος, και γύρω στα 1850 με 60: Αν πας πίσω από το εργοστάσιο του φωτοαέρου λίγο δυτικώτερα και φάξεις, θα δεις, και σήμερα ακόμα, ένα μωο και γκρεμισμένο τόξο πέτρινου γεφυριού»²⁸.

Η αντιπαράθεση του μοντέρνου παρόντος (το φωτοαέριο) με το οθωμανικό παρελθόν (το γκρεμισμένο τόξο πέτρινου γεφυριού) αποτελεί τον δομικό άξονα ολοκληρωτού του κειμένου. Σε άλλο σημείο ο συγγραφέας παρατηρεί:

«Πίσω από την ακρόπολη τούτη περνούσε η δυτική πλευρά του εξωτερικού τείχους, που είχε κι' αυτή μια μικρή πύλη, την Καρά Καπού, όπως τη λέγανε (στο μέσο, ανάμεσα στον αλευρόμυλο Λούλη και στο εργοστάσιο Τσαλαπάτα)»²⁹.

Στη σημερινή, όμως, εποχή, είναι η νεοτερικότητα της πόλης –αυτά τα εργοστάσια, οι αποθήκες και οι λίγες μονοκατοικίες που απέμειναν στη "νέα", ρυμοτομομένη "ελληνική" πόλη, αλλά και η ίδια η αισιόδοξη του συγγραφέα για το μέλλον Βόλο– που αποτελούν τον σημερινό "παλιό Βόλο".

Οι ανατυπώσεις τέτοιων βιβλίων φαίνεται να αντιμετωπίζονται ως πηγές πληροφοριών περι-

•Ο Θεόδωρος Καλαοστράτης αναθροίζει τις την Λίμνη Λέρναι τους κινητές του Δρόμολη, τοιχογραφία του Θεοφιλου Χατζημησήλ, 1912. Ανακασία Βόλου, οικία Γιάννη Κόντου, οκία Π. Ζώρα, σ.π., αρ. 19.

σότερο για την περίοδο κατά την οποία γράφτηκαν και λιγότερο για την εποχή στην οποία τα κείμενα αναφέρονται. Στην εισαγωγή της επανεκδόσης του βιβλίου του Τριγκώνη το 1987 (η οποία έγινε από τον σύλλογο Μαγνησιωτών της Αττικής "Μνήμες") ο νέος εκδότης γράφει: "Οι πολύ μεγάλοι θα θυμηθούν τον τότε Βόλο, τον παλιό Βόλο, το Βόλο που περιγράφει ο συγγραφέας". Ο ισχυρισμός του εκδότη είναι, βέβαια, λανθασμένος, γιατί ο Τριγκώνης περιγράφει το Βόλο των μέσων του 19ου αιώνα. Αλλά η ιστορική ακρίβεια δεν έχει ποτέ σημασία εδώ. Αναφερόμενος στους πολλούς νέους παλαιού τραγουδιού, ο εκδότης συνεχίζει: "Ναι, τέτοιοι ήταν ο Βόλος και τέτοιοι θέλουσε να τον θυμώμαστε όσοι τον ζήσαμε πριν και τα πρώτα χρόνια μετά τον πόλεμο".

Παρόμοια, το βιβλίο του Γάτσου φαίνεται να αντιμετωπίζεται ως αντικείμενο της εποχής που γράφτηκε. Ο Γάτσος περιγράφει την ίδρυση της πόλης μετά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα καθώς και όλη την υποδομή μιας αστικής και ευρωπαϊκής κοινωνίας (ουλλόγους, θέατρα, ζαχαροπλαστεία, βιβλιοπωλεία, εμπόριο κτλ.). Επισημαίνει, όμως, ότι:

«Δεν υπήρχαν τότε ούτε τα τέλεια μηχανουργεία των αδελφών Σαματοπούλου και Γ'λαβάνη, ούτε το πληρέστατον υφαντουργείον των αδελφών Παπαγεωργίου και το "Λεβιάθαν".... ούτε τα άλλα πολλά και ποικίλα βιομηχανικά καταστήματα, των οποίων η αριθμητική και δυσχερής και τελειώς περιττή είναι, διότι τυγχάνουσιν εις όλους τους σύγχρονους γινωστά»³⁶.

Στη νέα έκδοση, όμως, έχουν προστεθεί παλιές φωτογραφίες των κτηρίων αυτών, μυθικών πια για σημερινούς Βολιώτες.

Η "σύγχυση" της χρονικής αναφοράς του "παλαιού" Βόλου, όμως, σχετίζεται με την κοινή ουτοπία που παριστάνει: μια κοινωνία χωρίς διαμάχες. Σε ένα επίπεδο, ο "παλαιός" Βόλος—είτε του 1860 είτε του 1930—φαίνεται να ήταν ένα "χωριό" φιλικών οικογενειών. Ο Γάτσος επισημαίνει ότι "οι πατέρες μας", άκομα και χωρίς τράπεζες, τα κατάφεραν, γιατί "τα πάντα ήσαν απλά, ήθη, έθιμα, εμπορικοί συναλλαγαι"³¹. Και μιλώντας για τους πατριωτικούς σκοπούς ενός παλαιού φιλολογικού συλλόγου, γράφει: «Δεν υπήρχαν τότε ταξικές διακρίσεις ούτε επιζητείτο η δημιουργία εμπορικής, αγροτικής ή αυτικής ή εργατικής συνειδήσεως... Η επίκληση της μνήμης του παλαιού Βόλου σε οποιαδήποτε μορφή λειτουργεί ως αμυντικός λόγος για την ιδιοκτησία και την ιθαγένεια. Όταν γράφτηκε αυτό το κείμενο, ο μεσοπόλεμος ήταν περιόδος έντονων κοινωνικών συγκρούσεων σε όλη την Ελλάδα, ιδιαίτερα σε μια βιομηχανική πόλη όπως ήταν ο Βόλος. Το 1936 αντίκρισε μια μεγάλη και αιματηρή απεργία αλλά και ένα τραγικό κρούσμα εμπρησμού στις προσφυγικές παράγκες αγοράς της πόλης, αποτέλεσμα των εντάσεων μεταξύ ντόπιων και προσφύγων κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου»³⁵.

Η σημερινή επανεκδόση των τοπικών ιστοριογραφικών απηχέι, επίσης, τον προβληματισμό μερικών πολιτών για τη σύνθεση της τοπικής

κοινοότητας. Η ετικέτα "Βολιώτης"—ή "βέρος Βολιώτης"—δεν περιγράφει, βέβαια, μια κοινότητα, αλλά αποτελεί διαφοροποιητικό χαρακτηριστικό ανθρώπων που ανήκουν σε μια συγκεκριμένη κοινωνική τάξη³⁴. Αποκλείει διάφορες ομάδες: προσφύγων από τη Μικρασία, μεταναστών από την υπόλοιπη Θεσσαλία που ήρθαν μετά τον εμφύλιο, μέχρι και καινούργιων μεταναστών που έρχονται τα τελευταία δέκα χρόνια από τα Βαλκάνια και αλλού.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο, ο "παλαιός" Βόλος αναπαριστάται και μια πιο απλή μορφή του καπιταλισμού. Ένας λόγος για τον οποίο ο Τριγκώνης γοητεύεται από το χώρο γύρω από το αθωμανικό κάστρο—μια περιοχή στην οποία ακόμη αναφέρονται οι Βολιώτες αποκαλώντας την: "τα Παλιά"—είναι ότι συμβολίζει μια πρωτο-καπιταλιστική μορφή αγοράς. Έτσι αναπολεί το παλιό πατάρι που γινόταν εκεί σε μια πλατεία γεμάτη λάσπες:

«...όπου ερχότανε οι βρακάδες οι Πηλιορείτες, με τα φορτωμένα καρδιά και σόκα και μεταξύ και κουκούλια και γαλίτνια ζα τους, οι Αλωριώτες φουσανελλάδες, με φορτωματα καπνού, κ' οι στραγγισμένοι γραραγκούνηδες, με τα γεννήματα τους, το σιτάρι και το καλαμπόκι»³⁵.

Για τον συγγραφέα, ο οποίος ζει μέσα σε μια περίοδο ραγδαίας εκβιομηχάνησης της πόλης του, οι υτολές των χωρικών και τα ίδια τα προϊόντα φάνταζαν γραφικά τεκμήρια μιας άλλης εποχής. Η επανέκδοση νοσταλγικών κειμένων της περιόδου του 1930, όπως και η ανακάλυψη παλαιών βιομηχανικών κτηρίων, εκφράζει τη νοσταλγία για μια μορφή καπιταλισμού—ιδίαιτερα το εργοστάσιο—που φαίνεται "χειροπατιστή", σε αντίθεση με τις πολυπλοκές δομές της σύγχρονης οικονομίας. Ο ρομαντικός εξωραϊσμός των βιομηχανιών, όμως, που "έχτισαν" την πόλη, συγκυλίπεται το κέρδος τους και την εκμετάλλευση—αλλά και την παραγωγή—της εργατικής τάξης.

Φωτογραφίες και εφημερίδες: το κάδρο του παρελθόντος

Δύο από τα πιο κοινά είδη τοπικής ιστοριογραφίας στις μέρες μας είναι τα βιβλία τα βασισμένα στις παλιές φωτογραφίες, απ' ενός, και στις τοπικές εφημερίδες απ' άλλου. Το ενδιαφέρον που παρατηρείται γι' αυτά τα "ντοκουμέντα" μπορεί να συνδέεται με το πρόσφατο ενδιαφέρον για τη διαμόρφωση της σύγχρονης ελληνικής πόλης. Παράλληλα, θα μπορούσαμε να προσθέσουμε ότι η ιστορία της πόλης γράφεται γύρω από την ιστορία των αστών, αφού οικοδομείται από τα κατεχόμενα τεκμήρια του αστικού πολιτισμού.

Στη μελέτη του για τη "λαϊκή" κουλτούρα της ιστορικής παραγωγής και κατανάλωσης στην Αγγλία, ο Raphael Samuel επισημαίνει ότι η αγορά για παλιές φωτογραφίες δημιουργήθηκε στην Αγγλία τη δεκαετία του 1960, την εποχή δηλαδή που η τεχνολογία της αναπαραγωγής τους άρχισε να διαδίδεται ευρέως. Τότε "ανακαλύφθηκαν" αρχαία παλιών φωτογράφων και

συλλογές ξεχασμένες σε τοπικές βιβλιοθήκες. Το ενδιαφέρον αυτό για παλιές φωτογραφίες συνδυάζεται, βέβαια, και με την κυριαρχία της εικόνας στη σημερινή κουλτούρα. Η τυπικότητα, ο πατριαρχισμός και ο πουρτανισμός των βικτωριανών, που ήταν κάποτε στόχος έντονης κριτικής, απέκτησαν χαριτωμένο ύφος στις παλιές φωτογραφίες. Όπως επισημαίνει ο Samuel, οι φωτογραφίες συνήθως αντιμετωπίζονται με λιγότερη "ιστορική" προσοχή από ό,τι τα άλλα ντοκουμέντα. Δεν υπάρχει τρόπος να θέσει κανείς φωτογραφίες σε εισαγωγικά ή να τις υπομνηματίσει με υποσημειώσεις. Συνήθως συνοδεύονται απλώς από μια φράση που μας πληροφορεί για τον σημερινό κάτοχο της φωτογραφίας (π.χ. από το αρχείο του τάδε), αλλά σπαιώς από πληροφορίες για τον φωτογράφο, την ημερομηνία της φωτογραφίας και, το σημαντι-

κότερο, για τα συμφραζόμενα της παραγωγής της³⁶. Το ζητούμενο πολλές φορές είναι η συναισθηματική και νοσταλγική αναπαράσταση του "τότε"³⁷.

Στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια παρατηρούμε ότι οι παλιές φωτογραφίες ασκούν παρόμοια γοητεία. Οι συλλογές των τοπικών φωτογράφων, αλλά και οικογενειακά φωτογραφικά "αρχεία", έχουν αποκτήσει ιδιαίτερη αξία στην τοπική κοινωνία. Στο Βόλο το ενδιαφέρον για παλιές φωτογραφίες αυξάνεται κατά τη δεκαετία του 1980, ενώ κατά τη δεκαετία του '90 η χρήση των φωτογραφιών στην τοπική ιστοριογραφία μπορεί να θεωρηθεί πια δεδομένη³⁸. Σε πολλές περιπτώσεις οι παλιές φωτογραφίες αποτελούν τον πυρήνα ενός βιβλίου, του οποίου το κείμενο περιορίζεται σε εκτενείς λεζάντες.

Ενα άλλο, πολύ δημοφιλές, πλέον, είδος

Ο Γιάννης Κοντός
καβαλάρης, τοιχογραφία
του Θεόφιλου Χατζημητσάκη,
1912. Ανακασιά Βόλου,
οικία Γιάννη Κοντού.
Βλ. Π. Ζώρα, ό.π., σφ. 26.

τοπικής ιστοριογραφίας είναι η ιστορία "όπως αποτυπώθηκε στον Τύπο της εποχής"³⁹. Πολλές φορές ο Τύπος χρησιμοποιείται και αυτός σαν μια φωτογραφία: αποστάγματα της εφημερίδας αναπαράγουν αυτούσια, με σκοπό να τοιαθούν τα πάλια τυπογραφικά στοιχεία. Επίσης, δεν είναι λίγα οι φορές που μια αφήγηση για την τοπική ιστορία γράφεται με βάση διάφορα "ενδιαφέροντα άρθρα". Συνήθως τέτοια τεκμήρια, όπως οι φωτογραφίες ή οι εφημερίδες, αντιμετωπίζονται όχι απλά ως πιστές αναπαραστάσεις του παρελθόντος αλλά και ως αντικείμενα συναισθηματικά φορτισμένα για τους ανθρώπους που τα μεταερίζονται. κυρίως ιστοριοδίφες της πόλης που κατ'ανόγειο με τη συλλογή τους. Όμως, η ιδεολογική θεμελίωση της ιστοριοδοξίας –δηλαδή του γεγονότος ότι ο στόχος της είναι η σύνθεση κι όχι η ανάλυση τεκμηρίων (ήτοι είναι η δουλειά του επαγγελματία ιστορικού)– μπορεί να είναι παραπλανητική: προϋποθέτει ότι τα ιστορικά τεκμήρια απλά υπάρχουν και δεν "κατασκευάζονται" ανάλογα με τους προβληματισμούς και τις επιστημολογικές θεωρήσεις της κάθε εποχής.

Η φωτογραφία και ο Τύπος αποτελούν δύο από τις σημαντικότερες τεχνολογίες της νεοτερικότητας. Ο Τύπος είναι μηχανισμός, που όχι μόνο δημιουργεί την ιδέα της κοινωνίας του έθνους και του τόπου, αλλά διαμορφώνει τον ιστορικό χρόνο και τον χρόνο του κοσμικού ημερολογίου⁴⁰. Ο Τύπος και η φωτογραφία αναπαριστούν την "όψη" του κόσμου όπως τη βλέπει η αστική τάξη, όχι μόνο γιατί τα μέλη της είχαν περισσότερη πρόσβαση στις τεχνολογίες αυτές, αλλά γιατί προέβαλλαν τα "ήθη και έθιμα" της αστικής τάξης και σε άλλους που φιλοδοξούσαν να γίνουν αποδοκτοί σ'αυτή την τάξη. (Έτσι ο εργάτης δεν φωτογραφίζει τον εαυτό του ως εργάτη αλλά ως οικογενειάρχη, φορώντας τα καλά του ρούχα. Από την άλλη μεριά, οι φωτογραφίες της εργασίας που τραβήχτηκαν από τους εργοδότες παριστάνουν την παιδαγωγία και την υποταγή, αλλά και την ευγένεια της δουλειάς, σπανίως τον κόματο και τον εξευτελισμό που η δουλειά συνεπάγεται.) Ένας καθωπευμένος αντανακλάται στις οικογενειακές και σχολικές φωτογραφίες, αλλά και ο' αυτές που απεικονίζουν τη διασκέδαση και πολιτιστικά γεγονότα (θέατρο, εκδρομές, ωδεία κτλ.) στο πρώτο μισό του αιώνα. Επιπλέον προβάλλονται τα ιδεώδη της οικογένειας, της εκπαίδευσης και του "πολιτισμού" (πάντα με την ευρωπαϊκή έννοια).

Στη σημερινή αναπαράγηση των φωτογραφιών ή και του Τύπου διακρίνουμε την αναπαραγωγή μιας νοσταλγίας όχι μόνο για την "παλαιά πόλη" αλλά και για την ίδια την τεχνολογία. Το διαδίκτυο, οι ψηφιακές εικόνες και, πιο βασικά, η τηλεόραση έχουν καταστήσει αυτούς τους τρόπους αναπαράστασης και επικοινωνίας ξεπερασμένους. Η νοσταλγία γι' αυτά τα μέσα συσχετίζεται με τους μετασχηματισμούς του χρόνου και του χώρου που επιφέρουν οι νέες τεχνολογίες και οι καινοουργίες οικονομικές και κοινωνικές δομές⁴¹.

Σήμερα η ενδυνάμωση της νοσταλγίας στην Ελλάδα, αλλά και σε πολλά άλλα μέρη του κό-

σμου, εκφράζει μια επιθυμία για σταθεροποίηση στο χρόνο και στο χώρο, σε μια περίοδο όπου η κινητικότητα ανθρώπων, ιδεών και κεφαλαίων έχει επιταχυνθεί και έχει γίνει καθημερινό αντικείμενο συζήτησης και τηλεοπτικού θεάματος. Η διαπερατότητα των συνόρων εκλαμβάνεται από πολλούς ανθρώπους ως μια απειλή. Η νοσταλγία εκφράζει βαθιά ανησυχίες για την απομόνωση και τον ανταγωνισμό που επιβάλλουν στη ζωή μας οι προχωρημένες μορφές καπιταλισμού και η οικονομική καιροσκοπία, η οποία στις μέρες μας παίρνει μια άγρια και ύπουλη μορφή. Η μυθοποίηση της "χρυσής εποχής" της πρώιμης φάσης του αστικού καπιταλισμού, όμως, προσαπίζει οικονομικές σχέσεις του παρελθόντος, που ήταν άνισες και πολλές φορές στηρίζονταν στην εκμετάλλευση. Το κήρυγμα της "παλαιάς" κοινότητας λειτουργεί ως μηχανισμός συμβολικού αποκλεισμού, ο οποίος χιχέ άσχημα σε μια περίοδο όπου απαιτούνται καινοουργίες και πιο ανοικτές ιδέες για την κοινότητα.

"Θεραπεία" για τη νοσταλγία σίγουρα δεν υπάρχει – δεν θα την βρούμε ούτε στις συνταγές των γιατρών του 19ου αιώνα ούτε στις αναλύσεις των σύγχρονων θεωρητικών. Δεν είναι βέβαιο, όμως, αν θα ήταν καλή ιδέα να εξελιχούμε με τη νοσταλγία από τον κόσμο. Η νοσταλγία έχει τη δύναμη να φέρνει περασμένους χρόνους στο παρόν με έναν τρόπο ιδιαίτερα εκλεκτικό και άμεσο. Το ζητούμενο είναι αν και κατά πόσο η ενεργεία της αυτή μπορεί να χρησιμοποιηθεί και να κατευθυνθεί προς τη δημιουργία εναλλακτικών κοινωνικών σχέσεων.

Σημειώσεις

1. Οι ήθelia να ευχαριστήσω την κα Κατερίνα Λαογιάνη, τον κ. Γιαννοπούλου Ρούλο και τον κ. Τριανταφυλλό Τριανταφυλλίδη για τη βοήθεια τους σ'αυτή την εργασία.
2. Williams, Raymond, *The Country and the City*. Oxford: Oxford University Press, 1973, σ. 12.
3. Rosaldo, Renato, *Culture and Truth: The Remaking of Social Reality*. Boston: Beacon, 1988, σσ. 68-97.
4. Boyin, Svetlana, *Common Places: Mythologies of Everyday Life in Russia*. Cambridge: Harvard University Press, 1994.
5. Nyeusan, Andrew, *Twilight Memories: Making Time in a Culture of Amnesia*. New York: Routledge, 1995, σσ. 5-7.
6. Samuel, Raphael, *Theatres of Memory: Past and Present in Contemporary Culture*. London: Verso, 1994.
7. Κατά την περίοδο 1997-8 πραγματοποιήθη στο Βόλο μέρος της έρευνας έρευνας μου για τη διασπορά μου διασπορά.
8. Η λέξη νοσταλγία είναι υσολογισμός. Βασισμένος στις αρχαίες ελληνικές λέξεις νόστος και άλγος. Χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά στη διασπορά του Johannes Hofer. Ed. David Lowenthal, *The Past is a Foreign Country*. New York: Cambridge University Press, 1985, σ. 10.
9. Fols, Michael S., *Dying of the Past: Medical Studies of Nostalgia in Nineteenth-Century France: History and Memory* 3 (1991), σ. 7. Βλ. επίσης Susan Stewart, *On Longing: Narratives of the Miniature, the Gigantic, the Souvenir, the Collection*. Durham, N.C.: Duke University Press, 1993.
10. Casey, Edward S., "The World of Nostalgia", *Man and World* 20 (1987), σσ. 371-5.
11. D. n., σ. 370.
12. D. n., σ. 379.
13. Williams, σσ. 9-12.
14. D. n., σσ. 96-8.
15. D. n., σσ. 279-288. Βλ. επίσης Eric R. Wolf, *Europe and the People without History*. Berkeley: University of California Press, 1982.
16. Fabian, Johannes, *Time and the Other: How Anthropology Makes Its Object*. New York: Columbia University Press, 1983.
17. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το βιβλίο: Honour, Family and Patronage: A Study of Institutions and Moral Values in a Greek Mountain Community (Oxford: Clarendon Press), του Άνθου ανδριολόγου John Comaroff, που δημοσιεύθηκε το 1964. Πρόκειται για την πρώτη εθνογραφική μελέτη για την Ελλάδα και αποτέλεσε τη βάση για επόμενες μελέτες. Ο Campbell πραγματοποιήσε την έρευνά του το 1994-5. Αρχικά εγκαταστάθηκε σε ένα χωριό της Ηπείρου, το

οποιοδήποτε σχεδόν εγκαταλελειμένο λόγω του πρόσφατου εμφυλίου πολέμου. Αποφασίζοντας, λοιπόν, να μελετήσει τους Σαρακοτσάνους, που αποτελούσαν «μία κοινότητα», η οποία αποκομίστηκε περσιότερα από το προσαρτημένο, και στα εγκαταλελειμμένα της Νυκτ, μια φυλή του Σουδάν που είχε μελετήσει ο διάσημος καθηγητής του Ουέστ-Πιτχάιντ, οι Σαρακοτσάνοι ήταν για τον Campbell «καταρσιό» από την πλευρική ιστορία και από τη δική του καταπολέμηση κοινωνία, γιατί «έτσι τα παραδοσιακά αντικείμενα της ανθρωπολογικής έρευνας» ζούσαν «έναν «χρόνο Χρυσού»» (Campbell, σ. 4). Ο μόνος δεσμός οικολογικός μόνον για τους Σαρακοτσάνους, κομμάτι του οποίου μπορούν να περιελάβουν η γαλιόνα. Ο χρόνος, δεν είναι μια κλίμακα που σηματοδοτεί μια ευθεία πορεία ή ένα μέτρο διαίτησης της ζωής σε περιόδους εργασίας και ανάπαυσης. Για τους Σαρακοτσάνους, ο χρόνος συνιστά μια σύνθετη δραστηριότητα μέσα στην οικολογία και στον χώρο της δουλειάς του κοινού. Η ζωή είναι η πρόβαση, τα κοινά, η τιμή, όλα αυτά στοιχεία αλληλένδετα, με αλληλόσημη σημασία και χρησιμότητα (1964, σσ. 34-5). Τελικά ο χρόνος των Σαρακοτσάνων μπορεί να περιγραφεί μόνο στο βαθμό που «διαφέρει» από το δυτικό μοντέλο των ώρων του ρολογιού, το βαθμό της οπτικής ζωής και την ταχύτητα της καταπολέμησης παραγωγής. Παρόλο που ο Campbell ήταν αδιόφορος (ένας μες λέει), προς τις συνθήκες των Σαρακοτσάνων για την Αγγλία, η ζωή στην πόλη, την τεχνολογία και το σύγχρονο φάρμακο, ο ίδιος, με το Land Rover και την επιστημονική του δουλειά, συνιστούσε για τους Σαρακοτσάνους σύμβολο και διαίτησης της νεωτερικότητας. Βλ. «Fieldwork Among the Sarakatsani», 1964-5, στο Europe Observed, J. de Pina-Cabral and J. Campbell, eds. London: Macmillan, 1990.

18. Για τη χρήση του χρόνου στη μεταπολεμική αρχαιολογία και την αντιμετώπιση και αναπόσπαστη της ελληνικής υπαίθρου ως «παράλληλο-ακόμη παρτί» βλ. Michael Fotiadis, "Materiality and the Past-Sill-Present: The Politics of Time in the Birth of Regional Archaeological Projects in Greece", *Journal of Archaeology* 9 (1996): σσ. 59-78 και «Archaeologists, Social People and the Archaeological Record», *Journal of European Archaeology* 1, αρ. 2 (1993): σσ. 151-170.

19. Για την εξέλιξη της ακαδημαϊκής ιστορίας της νεότερης Ελλάδας μετά τη μεταπολίτευση. Βλ. Ιστορία Βιβλίου: *Διαδρομές στη Νεότερη Ελληνική Ιστορία* (Αθήνα: Ιστορική Εθνική Κέντρο Βιβλίου, 1999). Για ολόκληρη την «απόδειξη» του εθνικού χρόνου στην επίσημη ελληνική ιστοριογραφία. Βλ. Αντίετης Αϊκός, «Προς επιστημονική ολοκλήρωση και ενότητα: Η δόμηση του εθνικού χρόνου», *Ο Πολίτης*, 124 (Δεκ. 1993): σσ. 23-31.

20. Βλ. Κορόδατος, Γιάννης, *Ιστορία της Επαρχίας του Βόλου και Άγας*, από τα αρχαία χρόνια ως το σήμερα. Αθήνα: Βιβλιοθήκη «20ός αιώνας», 1989. Επίσης τον κοροδοδοτικό Βόλο, ο συγγραφέας Κίτος Μακρής (1917-1988) ήταν, χωρίς αμφιβολία, ο σημαντικότερος «δοκασκός» και μελετητής του λαϊκού πολιτισμού του Πηλίου.

21. Για μια επισκόπηση της βυζαντινικής ιστορίας του Βόλου, βλ. Άντζελ Δημόγιου, «Συγκριτική και εξέλιξη της βυζαντινικής του Βόλου», στο Βόλος: *Αναζήτηση της κοινωνικής ταυτότητας*. Θωμάς Μολούτας (επιμ.), Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, 1995.

22. Hanley, Uiana, *The Urban Experience*. Baltimore: Johns Hopkins Press, 1989.

23. Στο τέλος του 19ου αιώνα και στην αρχή του 20ού, δημόσια κτήρια, όπως το νοσοκομείο, το μουσείο, το δημαρχείο και η Ευρωπαϊκή Σχολή, χτιστήκαν με δωρεές ιδιωτών. Βλ. Βίλμο Χασπάλου, «Ο Βόλος από τον 18ο στον 20ό αιώνα. Η ανδύση της βυζαντινικής πόλης», στο Βόλος: *Αναζήτηση της κοινωνικής ταυτότητας*. Θωμάς Μολούτας (επιμ.), Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, 1995.

24. Τσιποτάκος, Δημήτριος, *Η Ιστορία του Βόλου*, Βόλος: Καλλιτεχνικός Οργανισμός Δήμου Βόλου, 1991.

25. Δεν είναι ασήμαντο, όμως, ότι ο προβληματικός θεωρείς του Ερνέστων στην κωμωδία, *Ο Τοποστός υπερτασμένος*, τον Βολιώτη από κάθε ύψος ανάμεικτο με Οθωμανούς, Εβραίους και Εβραϊούς, Ο Κορόδατος, στην ιστοριογραφία του, αμφισβητεί αυτή την ιστορία της «καθαρής» φυλής και κατακρίνει τον Τοποστό με σύντομα λόγια γιατί θεωρεί ότι οι μελέτες του αποβλήσαν «να θηλάσουν πατριωτιστικούς και κομμουνιστικούς και γενικά τους εκμεταλλεύονται του αρραβώσιου λαού» (1990, σ. 11).

26. Βλ. Βόλος, *έναν αιώνα: Από την ανδύση στο ελληνικό κράτος (1881) έως τους Σαζακούς (1955)*. Αίγινα: Δημόσιο (επιμ.) Βόλος: Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας & Τοπιολογίας, 1989. Για περισσότερες πληροφορίες για εκδόσεις της τοπικής ιστορίας, βλ. «Μαγνητική, Βυζαντινοκρατία Ορίων» του Δ. Η. Κ.

27. Από το 1962 το βυζαντινό δαμάσινο Νότι Κοροδοδο, στην Αθήνα, έχει εκδώσει γύρω στις 300 «Ανεπίσημες Εκδόσεις» πολλών ιστορικών μελετών.

28. Τριγκυλάς, Άβας, *Χρονικό του Βόλου*, Βόλος, 1934, επανέκδοση, Ομοσπονδία Σχολ. Αποδήμιων Μαγνητιανών Αττικής, 1987, σ. 63.

29. Ο.π., σσ. 64-5.

30. Γεώργιος, Νικόλαος, *Βολιώτικα Ανήμματα*, Αθήνα: Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας Επεικων, Τεκμηρίωση, Άρχεια και Φωτοθήκη Βόλου, σ. 91.

31. Ο.π., σ. 89.

32. Ο.π., σ. 34.

33. Maningardatos, George, *Shilbon Republic: Social Coalitions and Party Strategies in Greece, 1922-1938*. Berkeley: University of California Press, σ. 195. Για τον κρητισμό, βλ. Δημήτριος Κουζομπάνης-Σταθόπουλος, *Το χρονικό της Νέας Ιωνίας 1924-1994: Εξομολόγηση Χρόνου Ζωής*. Νέα Ιωνία, Βόλος: Τάσος, 1994, σσ. 263-272.

34. Το θέμα της εντοπιστικής, όπως σε άλλες τις κοινωνίες, είναι πολύπλοκο και ρευστό. Στην περίπτωση του Βόλου, η κεντρική συμβολή

ανταρραχτική είναι μεταξύ του Πηλίου (όπου οι «βέροι Βολιώτες» έχουν ρίζες) και του Θεσσαλικού «Κάμινου», για τον οποίο οι βέροι Βολιώτες δίνουν περισσότερη. Για την έννοια της εντοπιστικής, βλ. Παπαϊωάννου, Βασίλειος, «Δια την ύπαιθρον και κωμωδία της κωμωδίας του χωριού». Έχθηκε και αμφιβολία ως μια αγιαστική κοινότητα, στο: *Κοινότητα, Κοινωνία και Ιδεολογία: Ο Κανονιστικός Κοροδοδοδο και η Πραξιοκρατία των Κοινωνικών Επιστημών*. Μ. Κοζμάρου και Ε. Παπαϊωάννου (επιμ.) Αθήνα: Παπαζήσης, 1990, σ. 332-372.

35. Τριγκυλάς, Άβας, σ. 54.

36. *Τριγκυλάς*, Άβας, σ. 315-377.

37. Όπως παρατηρεί ένας τοπικός συγγραφέας σε άρθρο του για παλιές φωτογραφίες: «Η δημοσίευση αρμενικών επί αυτές τις φωτογραφίες αποσκοπεί στην γνωμάτευση των νεώτερων γενεών με μαζικές ζωές που προηγήθηκαν, τότε που ο κάθε χωρικός του Πηλίου θα καθόριζε στο Βόλο για να φωτογραφηθεί, τότε που οι ξεχωριστά έσπαστοι φωτογράφοι τους σπάνια συλλέγαν τις παλιές τους για τους θιασμούς, τότε ακόμη που οι γάμοι γίνονταν στο σπίτι και οι φωτογραφίες έβγαιναν στην αυλή. Τότε που ο κόσμος ζούσε σε μια άλλη ανύστατη ζωή, περισσότερο ανθρώπινη και ρομαντική», βλ. Γιάννης Μουγιουβάνης, «Η γοητεία της παλιών φωτογραφιών», *Μαγνητικά* 15 (1997): σ. 39.

38. Για το πρώτο φωτογραφικό λεύκωμα με παλιές φωτογραφίες της Θεσσαλίας, βλ. Μαρούλα Κιάφρα, *Θεσσαλία, 1881-1981: Εκατό Χρόνια Ζωή*, Αθήνα: Κέδρος, 1983. Το δεκάτομο του 1980 στο Βόλο είναι δημόσιες εκδόσεις φωτογραφιών του Κ. Τζιζήρη και Σ. Στουπάρου, κείμενα πολλών φωτογράφων της πόλης, με θέμα τον «Παλιό Βόλο».

39. Βλ. Νίκη Κολυβά, *Τυπώ-απο-αρχαίο Πνεύμα του Βόλου*, 2 τόμ. (Αθήνα, 1991), και οι ριζές του εργατικού κινήματος και ο «Εργάτης» του Βόλου (Αθήνα: Ουσούτος, 1988). Μαρούλα Κιάφρα, *Τρίκομο, από τον Ξεσπολλιάχ ως τον Τατόπιον: Ο μεταμορφωτής μιας κοινωνίας ενός αποτυπωμένου στον Τύπο της εποχής*, 2 τόμ. Αθήνα: Κέδρος, 1996, 1998.

40. Στην γνώση της μελέτης του για τον εθνικό, ο Anderson επισημαίνει την ιδιαίτερη σημασία της καθημερινής «ελεγκτικής» της ανώνυμης αφήγησης στη διαμόρφωση ενός αίσθησης «κοινότητας» ανάμεσα σε ανθρώπους ουσιαστικά ένοχους μεταξύ τους. Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso, 1983.

41. Στον Τύπο αυτές οι αλλαγές παρουσιάζονται ως μια μετάβαση από το μοντέρνο στο μεταμοντέρνο, από τη βουλγαρική εποχή στην πληροφορική, από την ένωση στην παγκόσμια αγορά. Όπως αποτιμώμενο ο ανθρώπολογος Ρουσε, όπως ορθότερο είναι να χαρακτηρίσει ότι μετά τη σοβαρή οικονομική κρίση της δεκαετίας του 1970 παρατηρείται μια μετάβαση από το σύστημα της πολυμερούς συναρμολόγησης εργασιών, που επικρατούσε στην αρχή της μεταπολεμικής περιόδου, σε ένα σύστημα διεθνήτικης συναρμολόγησης εργασιών, όπου η διερεύνηση παραγωγής επιμελείται σε διάφορες περιοχές ανά τον κόσμο και συντονίζεται χάρη στις καινοφανείς επικοινωνιακές τεχνολογίες. Βλ. Huger Hauer, "Thinking through Transnationalism: Notes on the Cultural Politics of Case Relations in the Contemporary United States", *Public Culture* 7 (1995), σ. 357.

Nostalgia and the "Old City": Representations of Time and the Time of Representation

Penelope Papiiias

The quintessential "disease" of modernity, nostalgia, always comments in some way on social and economic transformations. In this paper, I situate contemporary nostalgic discourses in Greece against the background of the global upsurge in nostalgia that has marked the last quarter of the twentieth century. This paper does not aim to identify a distinctly Greek "way of doing time", but rather to locate Greek representations of past time within both local and global contexts. My particular focus in this article is on nostalgia for the "old city" of Volos as manifested in various textual practices engaged in by both municipal and individual agencies: in particular, the reproductions and re-presentations of out-of-print local histories, period photographs and the local press. Nostalgia for urban space represents a significant departure from nostalgic discourses on villages and the rural landscape that have been in circulation in Greek society for some time. This nostalgia for the "old city" does not express a desire for escape from capitalism and a fascination with the establishment of these economic and social institutions in Greece. The collapse of the manufacturing base of Volos and the ongoing changes in the social composition of the city and nation have generated a sense of longing for authentic, unmediated and tangible forms of community and capitalism that appear to have existed in the town's past.

P.P.